INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

MARKAZIY BANK MUSTAQILLIGI VA INFLYATSIYA DARAJASI O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o’qituvchisi
Pardateva Intizor Anvar qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada markaziy bank mustaqilligi darajasi va inflyatsiya ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida markaziy bankning institutsional, operatsion va maqsadli mustaqilligi tushunchalari yoritilib, ularning narxlar barqarorligini ta’minlashdagi roli ochib beriladi. Shuningdek, turli mamlakatlar tajribasi asosida markaziy bank mustaqilligi oshgan sari inflyatsiya darajasining pasayish tendensiyasi kuzatilishi ilmiy asoslarda izohlanadi. Maqolada iqtisodiy tahlil, qiyosiy solishtirish va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanilgan holda, monetar siyosat samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, markaziy bankning siyosiy bosimlardan holi bo‘lishi inflyatsion kutilmalarni barqarorlashtirishga xizmat qiladi va uzoq muddatli makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot yakunida rivojlanayotgan iqtisodiyotlar, jumladan, O‘zbekiston sharoitida markaziy bank mustaqilligini mustahkamlash orqali inflyatsiyani samarali boshqarish imkoniyatlari bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Markaziy bank mustaqilligi, inflyatsiya, monetar siyosat, narxlar barqarorligi, inflyatsion kutilmalar, makroiqtisodiy barqarorlik, institutsional mustaqillik, operatsion mustaqillik, iqtisodiy islohotlar, pul-kredit siyosati.

Kirish

Inflyatsiya zamonaviy makroiqtisodiy tizimlarning eng muhim va doimiy e’tibor talab qiladigan ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Narxlar darajasining barqarorligi iqtisodiy o‘sish sur’atlariga, aholi farovonligiga hamda investitsion muhitning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, inflyatsiyani samarali boshqarish har qanday davlatning monetar siyosatidagi asosiy ustuvor yo‘nalishlardan biri sanaladi. Biroq amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, inflyatsion jarayonlarni faqat fiskal yoki monetar instrumentlar orqali emas, balki institutsional omillar orqali ham tushuntirish mumkin.

Shunday institutsional omillardan biri markaziy bank mustaqilligi hisoblanadi. Markaziy bankning hukumatdan siyosiy va iqtisodiy qarorlarda nisbatan mustaqil faoliyat yuritishi uning asosiy maqsadi bo‘lgan narxlar barqarorligini ta’minlash samaradorligini oshiradi. Mustaqillik darajasi yuqori bo‘lgan markaziy banklar odatda qisqa muddatli siyosiy manfaatlardan ko‘ra uzoq muddatli makroiqtisodiy barqarorlikni ustuvor qo‘yadi, bu esa inflyatsion kutilmalarning barqarorlashuviga olib keladi. Aksincha, markaziy bankning siyosiy bosim ostida faoliyat yuritishi pul massasining nazoratsiz kengayishiga va natijada inflyatsiya darajasining oshishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Mazkur maqolada markaziy bank mustaqilligi va inflyatsiya darajasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda mavjud iqtisodiy yondashuvlar asosida izohlanadi. Tadqiqotning maqsadi ushbu ikki ko‘rsatkich o‘rtasidagi sababiy bog‘liqlikni ochib berish va institutsional mustaqillikning inflyatsion jarayonlarga ta’sir mexanizmlarini yoritishdan iborat. Shuningdek, maqolada rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlar tajribasi qiyosiy jihatdan ko‘rib chiqilib, umumlashtirilgan xulosalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism

Markaziy bank mustaqilligi iqtisodiy nazariyada monetar siyosatning samaradorligini belgilovchi asosiy institutsional omillardan biri sifatida qaraladi. Mustaqillik tushunchasi odatda markaziy bankning hukumatdan siyosiy bosimlarsiz qaror qabul qila olish darajasini anglatadi. Bu mustaqillik uch asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: maqsadlar mustaqilligi, operatsion mustaqillik va institutsional mustaqillik. Maqsadlar mustaqilligi markaziy bankning asosiy ustuvor yo‘nalishini (masalan, inflyatsiyani pasaytirish yoki iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlash) o‘zi belgilash imkonini bildiradi. Operatsion mustaqillik esa pul-kredit instrumentlarini tanlash va ularni amalga oshirishdagi erkinlikni ifodalaydi.

Iqtisodiy adabiyotlarda markaziy bank mustaqilligi va inflyatsiya darajasi o‘rtasida teskari bog‘liqlik mavjudligi keng e’tirof etiladi. Bu yondashuvning nazariy asoslari asosan vaqt nomuvofiqligi muammosi (time inconsistency problem) bilan izohlanadi. Hukumatlar qisqa muddatli siyosiy foyda uchun iqtisodiyotni haddan tashqari rag‘batlantirishi mumkin, bu esa pul massasining ortishiga va natijada inflyatsiyaning kuchayishiga olib keladi. Mustaqil markaziy bank esa bunday bosimlardan holi bo‘lib, uzoq muddatli narxlar barqarorligini ta’minlashga yo‘naltirilgan siyosat yuritadi.

Empirik tadqiqotlar ham ushbu nazariyani qo‘llab-quvvatlaydi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, markaziy bank mustaqilligi yuqori bo‘lgan iqtisodiyotlarda inflyatsiya darajasi nisbatan past va barqaror bo‘ladi. Masalan, Germaniya Bundesbanki yoki AQSh Federal zaxira tizimi kabi institutlar tarixan siyosiy bosimdan nisbatan mustaqil bo‘lgani uchun inflyatsion jarayonlarni samarali nazorat qilgan. Aksincha, markaziy bank mustaqilligi cheklangan yoki fiskal bosim kuchli bo‘lgan davlatlarda inflyatsiya darajasining yuqori va beqaror ekanligi kuzatilgan.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda esa vaziyat murakkabroq ko‘rinish kasb etadi. Bu mamlakatlarda ko‘pincha fiskal intizomning zaifligi, byudjet defitsitini monetizatsiya qilish amaliyoti va institutsional zaifliklar markaziy bank mustaqilligini amalda cheklab qo‘yadi. Natijada pul-kredit siyosati fiskal ehtiyojlarga bo‘ysunib qoladi va inflyatsion bosim kuchayadi. Shu sababli, inflyatsiyani barqaror pasaytirish faqat monetar instrumentlar orqali emas, balki institutsional islohotlar orqali ham amalga oshirilishi zarur.

Shuningdek, inflyatsion kutilmalar ham markaziy bank mustaqilligi bilan bevosita bog‘liqdir. Agar iqtisodiy agentlar markaziy bank siyosiy bosimdan xoli va qat’iy antiinflyatsion siyosat yuritadi deb hisoblasalar, ular narxlar oshishini pastroq darajada kutadilar. Bu esa o‘z navbatida real inflyatsiyani ham pasaytirishga yordam beradi. Aksincha, markaziy bankning siyosiy ta’sir ostida ekanligi haqidagi ishonch inflyatsion kutilmalarni oshirib yuboradi va narxlar spiralini kuchaytiradi.

Mazkur bog‘liqlikni tahlil qilishda yana bir muhim jihat — markaziy bankning kommunikatsion siyosati hisoblanadi. Zamonaviy monetar siyosatda faqat qarorlar emas, balki ularning bozorga qanday yetkazilishi ham muhim rol o‘ynaydi. Mustaqil markaziy banklar odatda ochiq va oldindan prognoz qilinadigan kommunikatsiya strategiyasini yuritadi, bu esa bozor ishonchini oshiradi va inflyatsion noaniqlikni

Xulosa

Markaziy bank mustaqilligi va inflyatsiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, narxlar barqarorligi faqat monetar instrumentlarning texnik qo‘llanilishi bilan emas, balki institutsional sifat va qaror qabul qilish tizimining mustahkamligi bilan ham belgilanadi. Inflyatsiyani barqaror pasaytirish uchun eng muhim shartlardan biri markaziy bankning siyosiy bosimlardan himoyalangan holda faoliyat yuritishidir, chunki qisqa muddatli fiskal yoki siyosiy manfaatlar pul-kredit siyosatining uzoq muddatli barqarorlik maqsadlariga

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index:* *google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

zid kelishi mumkin. Shu sababli, inflyatsion jarayonlarni nazorat qilishda institutsional islohotlar markaziy o‘rinda turadi va ular amalga oshirilmasdan turib faqat foiz stavkalari yoki pul massasi orqali barqaror natijaga erishish qiyin bo‘ladi. Amaliy jihatdan qaraganda, birinchi navbatda markaziy bankning huquqiy mustaqilligini yanada kuchaytirish, ya’ni uning asosiy maqsadi sifatida narxlar barqarorligini aniq va ustuvor darajada belgilab qo‘yish zarur. Ikkinchidan, fiskal siyosat va monetar siyosat o‘rtasidagi muvofiqlikni ta’minlash lozim, chunki davlat byudjeti defitsitini monetizatsiya qilish amaliyoti inflyatsion bosimni kuchaytiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Uchinchidan, markaziy bankning kommunikatsion siyosatini ochiq va oldindan bashorat qilinadigan darajaga olib chiqish kerak, bu esa bozor ishtirokchilarining inflyatsion kutilmalarini barqarorlashtiradi va iqtisodiyotda ishonch muhitini shakllantiradi. To‘rtinchidan, pul-kredit siyosati qarorlarini qabul qilish jarayonida shaffoflik va hisobdorlik mexanizmlarini kuchaytirish lozim, biroq bu jarayon markaziy bankning operatsion mustaqilligiga zarar yetkazmasligi shart. Shuningdek, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar sharoitida institutsional islohotlar bilan bir qatorda moliyaviy bozorlarni chuqurlashtirish va statistik tahlil imkoniyatlarini kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega, chunki aniq va ishonchli ma’lumotlarsiz samarali monetar siyosat yuritish imkonsizdir. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, markaziy bank mustaqilligini kuchaytirish inflyatsiyani pasaytirishning kafolatlangan yagona yechimi bo‘lmasa-da, u barqaror past inflyatsion muhitni shakllantirishda eng muhim institutsional tayanchlardan biri hisoblanadi va shu sababli har qanday iqtisodiy islohotlar paketida markaziy o‘rinda turishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shodmonov, Q., & G‘afurov, U. (n.d.). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim muassasalari uchun darslik.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Yillik hisobot. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki nashriyoti.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). Pul-kredit siyosati sharhi va inflyatsion tahlillar. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2021). Monetar siyosatning asosiy yo‘nalishlari va inflyatsiya dinamikasi. Toshkent.
5. O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi. (n.d.). Pul-kredit siyosati asoslari: o‘quv qo‘llanma. Toshkent.
6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2023). Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar va inflyatsiya bo‘yicha tahliliy hisobot. Toshkent.